

ظرافت‌های تربیت بر ساحل سبز فطرت

خدیجه معین
مدرس حوزه و مشاور حوزه‌ودانشگاه

◉ مقدمه:

آن جا که خداوند آفریدگار، خواست جایگاه انسان را به فرشتگان گوشزد کند، گونه ای که آنها قانع و مطمئن شوند، این گونه کار را دنبال فرمود: «و علم آدم الاسماء کلها» (۱) خواست به همه فرشتگان بگوید: انسان شایستگی شاگردی را دارد و ظرفیت علمی او بالاترین ظرفیتی است که یک موجود ممکن است داشته باشد.

افتخار انسان بودن را داریم و فرشتگان در پیشگاه عظمت پدر همه کرنش کردند و ابر و باد و ماه و خورشید و کهکشان‌ها در خدمت بالندگی این موجود به ظاهر خرد و به باطن بزرگ، هستند. نسیم‌ها، لطافت تلاش می دهند و کوهها، درس صلابت، چکادها، درس راست قامتی و فرازمندی و رودها، آموزه خروش می دهندمان، تا شاید زمین را ستاره باران از شاهکارهای خود کنیم و غلبه سروش آسمان را بر انگیزیم.

حضرت علی بن الحسین علیه السلام فرمودند: با فرزندت آنچنان رفتار کن که اثر نیکوی تربیت تو مایه ی زیبایی و جمال اجتماعی او شود، او را چنان بار بیاور که بتواند در شؤون مختلف دنیای خود با عزت و آبرو مندی زندگی کند و مایه زیبایی و جمال تو باشد. (۲)

۱. سوره بقره/۳۱.
۲. صحیفه ی سجادیه/ سفارش های تربیتی امام سجاده علیه السلام.

خواننده گرامی!

اینک ادامه بحث: «جامعیت جوان» که شش محور آن با استنادات قرآنی و بهره گیری از نهج البلاغه، در شماره ۱۷ تقدیم نمودیم امید است که قسمت های پشتین این موضوع دنباله دار را ملاحظه کرده باشید و اکنون از محور هفتم همان موضوع بحث را ادامه می دهیم.

۷. به خوبی امر کن که خوب شوی

از آنجا که جوان به دلیل سلامت فطری، التهاب و استعداد ویژه‌ای، در راغب کردن جامعه به سوی نیکی ها دارد، در میان آیات و روایات، عنایت مخصوصی به این جهت از لابلای آیات متعدد به دست می آید که فرد و جامعه ای که فرضیه ی امر به معروف را به جای آورد، ثمرات فراوانی نصیبش خواهد شد و بالعکس، تباهی های دریا و خشکی مرتبط با کارکردهای حرام است:

«ظهر الفساد فی البر والبحر بما کسبت ایدی الناس» (۳) «تباهی در خشکی و دریا به واسطه آنچه دستان مردم مرتکب شده است آشکار شد» رعایت فریضه ی امر به معروف ونهی از منکر نوعی از رعایت تقوا است و رعایت تقوا هم برکات زمین و آسمان را به دنبال دارد:

«ولوا ن اهل القرى امنوا و اتقوا لفتحنا علیهم برکات من السماء و الارض» (۴) «اگر اهل آبادی ها ایمان می آوردند و تقوا پیشه می ساختند برکت هایی از آسمان و زمین می گشودیم»

امام علی علیه السلام در توصیه به فرزندشان فرموده اند «و امر بالمعروف تکن من اهله» (۵) امر به معروف کن تا خود اهل معروف شوی. توهم نشود که شرط امر به معروف ونهی از منکر این است که باید فرد امر کننده، خودش عامل به معروف باشد تا بتواند امر به معروف کند این توهم بنیادی ندارد و در هیچ رساله عملیه‌ای نیامده است که از جمله شرایط وجوب امر به معروف، عمل فرد به معروف است. آری امام علی علیه السلام فرموده اند: خدا لعنت کند آمران به معروف را که معروف را ترک می کنند! این لعنت به دلیل ترک عمل به معروف است نه امر به معروف. شاهد بر این مطلب همان فراز بالا است که امام به فرزندشان فرموده اند امر به معروف کن تا اهل معروف شوی.

۸. پناه و دستاویزی مطمئن

«... فمن یکفر بالطاغوت و یؤمن بالله فقد استمسک بالعروة الوثقی لانقضام لها و الله سمیع علیم» (۶)

«... پس هر که از راه کفر و سرکشی بر گردد و به راه ایمان و پرستش خدا گراید به رشته محکم و استواری چنگ زده که هرگز نخواهد گسست و خداوند شنوا و داناست.»

۳. رو/۴۱

۴. اعراف/۶۹

۵. نهج البلاغه، نامه ۳۱.

۶. بقره/۲۵۶

امام علی علیه السلام فرموده اند:

«...والاعتصام بحبله وای سبب اوثق من سبب بینک و بین الله ان انت اخلات به» (۷)

توصیه می‌کنم که به ریسمان خدا چنگ زنی که کدامین سبب مطمئن‌تر از سببی است میان تو و خدایت، اگر به آن متصل شوی؟ جوان، ضمن تمایل به استقلال، پناه جو است و با رهبری و تربیت او به سبب ریسمان اتصال به الله، پناه راستین خودش را می‌یابد. سیل جوانانی که در شب‌های چهارشنبه و جمعه به مسجد جمکران پناه می‌آورند، جلوه‌ای از این پناهندگی به دستاویز مطمئن و پایگاه امن است.

۹. راههای مجهول

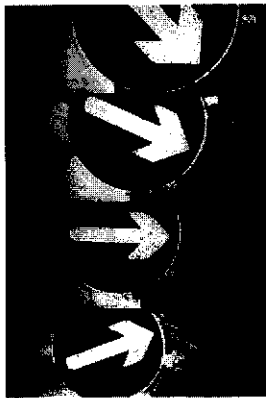
«ولا تقف ما لیس لك به علم انّ السّمع والبصر والفؤاد کلّ اولئک کان عنه مسؤلًا» (۸)

«و هرگز بر آنچه علم و اطمینان نداری دنبال مکن که (در پیشگاه حکم خدا) گوش و چشم و دل‌ها همه مسؤولند»
از آنجا که شناخت، یکی از اساسی‌ترین مسایل انسانی است و از همه چیز به علم و یقین تعبیر می‌شود، غیر از شناخت هر چه باشد، از قبیل «شک و احتمال» یا «حدس و یقین» یا «ظن و گمان» قابل اعتنا و اعتماد نیست. از نوجوانی شنیده‌ایم که ایمان به اصول دین باید تحقیقی و شناختی باشد. و باز سفارش کرده‌اند که تا مسأله‌ای یقین نداری درباره آن قضاوت نکن. پس علم و اطمینان و یقین در همه موارد لازم و فرض است. در مسایل اعتقادی، گفتاری، شهادت، قضاوت و عمل.

راههای مطمئن و صریح بهترین‌ها هستند برای پیشرفت، با این حال با سختی و مشقت همراهند و رسیدن به مقصد ممکن است طولانی باشد، ولی مطمئن و امیدوارانه‌اند و بهره‌گیری از پیران طریقت باعث آرامش بیشتر و اطمینان وصول است. راهنمایان آن راهها را خداوند معین کرده است، قرآن و تاویل کنندگان آن یعنی رسول خدا صلی الله علیه و آله و امامان بعد از ایشان علیهم السلام.

در بعضی آیات دیگر، قرآن، پیروی از ظن و گمان را در ردیف پیروی از هوای نفس معرفی کرده است مانند: «ان یتبعون الا الظن وما تهوی الا نفس» (۹) آنها تنها پیروی از گمان و هوای نفس می‌کنند. و نیز در آیه دیگر خداوند می‌فرماید کسی که از ظن و گمان پیروی کند به حق و حقیقت نمی‌رسد:

«وما یتبع اکثرهم الا الظن انّ الظن لا یغنی من الحق شیئا» (۱۰) اکثر آنها در قضاوت‌های خود تنها از ظن و گمان پیروی می‌کنند

۷. نهج البلاغه، نامه ۳۱.

۸. اسرا/۳۶.

۹. نجم/۲۳.

۱۰. یونس/۳۶.

در حالی که ظن و گمان به هیچ وجه انسان را به حق و حقیقت نمی‌رساند. به گفته آیه الله مکارم، این آیه مهمترین اصول زندگی اجتماعی رایبان کرده است، که اگر به آن عمل شود و به طور دقیق در همه جوامع بشری به آن پرداخته شود بسیاری از هرج و مرج ها از بین می رود و مشکلاتی که بر اساس شایعه سازی و جو سازی و گمان ها و سوء ظن های بی اساس و مشکوک به وجود می آید (و اکثراً منبع دروغین دارد) از بین خواهد رفت.

قسمت پایانی آیه اشاره به مسوول بودن گوش و چشم و دل انسان می کند و اینکه انسان در برابر این اعضای مهم بدن خود مسوول است و نمی تواند هر چیزی را وارد آنها کند.

امام علی علیه السلام: «وامسک عن طریق اذا خفت ضلالتك، فان الكف عند حيره الضلال خير من ركوب الاهوال» (۱۱)

در راهی که ترس گمراهی در آن داری قدم مگذار! چه اینکه خودداری به هنگام بیم از گمراهی بهتر از آن است که انسان خود را در مسیرهای خطرناک بیفکند.

همچنین چیزهای حرام یا مشکوک به حرام نباید دیده و شنیده شود و نه حب و بغض آن در دل کاشته شود، لذا اکثر شناخت ما از این سه حوزه می باشد و بسیار اهمیت دارد.

قرآن به این دو حس مهم به عنوان ابزارهای احساسی اشاره کرده است که در این آیه همانند بسیاری دیگر از آیات، خداوند به

ایجاز بلیغ عمل کرده است و با اشاره و تلمیح به اصول کلی و اساسی پرداخته است و به نوعی خواسته است علاوه بر حساس بودن این حس ها به وجود جنس نعمت های وسیع اشاره کند و این که انسان در مقابل نعمات الهی مسوول است و باید استفاده صحیح این نعمات نماید و برای سپاس از آنها تشکر عملی نماید.

کسی به خدمت امام صادق علیه السلام رفت و عرض کرد ای مولای من! در همسایگی من کسانی هستند که کنیزان خواننده دارند و می خوانند و می نوازند و من گاهی که برای امری به حیاط خانه ام می روم، آنجا درنگ می کنم، تا صداهای آنها را بشنوم، در حالی که برای چنین منظوری

نرفته ام. امام صادق علیه السلام فرمودند: مگر سخن خداوند را نشنیده ای که: «ان السمع والبصر والفؤاد كل اولئك كان عنه مسؤلاً» (۱۲)

گوش و چشم و قلب همگی مسوولند. پس به درگاه خدا توبه

۱۱. نهج البلاغه، نامه ۳۱.

۱۲. سوره اسراء/۳۶.

۱۳. نور النفلین ج ۳ ص ۱۶۴.

کن‌ادر بعضی منابع گفته شده است که امام به او دستور دادند: برخیز و غسل توبه کن و به مقداری که می‌توانی نماز بخوان، چرا که کار بسیار بدی کردی و اگر در این حال می‌مردی مسئولیت تو عظیم بود. (۱۳)

با توجه به مطالبی که بیان شد پیروی از علم و اطمینان در هر چیز آثار و نتایج دارد:

۱. شکفتگی روحیه تحقیق و کنجکاوی و در نتیجه کار و تلاش مستمر.
  ۲. شایعات و دروغ پردازی‌ها در جامعه جایگاهی نمی‌یابد.
  ۳. روابط اجتماعی مستحکم می‌شود.
  ۴. روابط خانواده‌ها بسیار لذت بخش و مسرور کننده خواهد شد و در این خصوص همه اعضای خانواده به یکدیگر اعتماد می‌کنند.
  ۵. قضاوت و انتخاب‌ها هدف مند و پویا می‌شود.
  ۶. آبروی افراد جامعه خصوصاً سرشناسان آن جامعه و مسوولین آنها حفظ می‌ماند.
  ۷. استقلال فکری افراد بیشتر می‌شود.
  ۸. حق و حقوق افراد جامعه به خوبی ادا می‌شود.
  ۹. و در نتیجه جامعه‌ای سالم، صالح، با نشاط، کوشا، پر تلاش، پویا و الهی و سعادت مند خواهیم داشت.
- آیات قرآن، در خصوص مذمت ظن و گمان و سفارش به اطمینان، فراوان است، از جمله در سوره‌های: اسراء / ۱۰۱ و ۳۶، حج / ۸ و ۳، مومن (غافر) / ۳۵ و ۵۶، یونس / ۶۶ و ۳۶، جائیه / ۳۲، نجم / ۲۸، انعام / ۱۱۶، نساء / ۱۵۷، قصص / ۳۸.

البته آیاتی که کلمه ظن در آن به کار رفته است را می‌توان به سه دسته و معنی تقسیم کرد: ۱- گمان که فرضیه‌ای است که احتمال درستی و نادرستی هر دو را دارد ۲- علم غیریقینی که احتمال صدقتش کمتر می‌رود مثل سوره انعام و یونس و نساء و اسراء و قصص که در بالا به آیات آن اشاره کردیم ۳- علمی است که احتمال صدقتش بیشتر می‌رود مانند: سوره بقره، ۶۶ و ۴۵ و ۲۴۹- کهف / ۵۳ - فصلت / ۴۸.

البته این نوع ظن در مسیر تفکر انسان اگر سالم باشد منجر به شناخت حقیقت می‌شود و از طریق مشاهده و تلاش و کوشش علمی و عقلی منظم و آزادانه به یافتن حقیقت و یقین می‌انجامد. و در قرآن بسیار به آن سفارش شده و انسان‌ها را تشویق به مشاهده، تفکر، تلاش و کاوش در پدیده‌های مختلف نموده است و نهضت‌های بزرگ علمی مسلمانان نیز از این فرمول سرچشمه

گرفته است و این آیات کمک بسیاری به پیشبرد اهداف آنها داشته است. چنانکه آثار علمی دانشمندان اسلامی، در همه دنیا مورد استفاده قرار می‌گرفت و در همه دنیا و حتی اروپا تا قبل از رنسانس جدید، تدریس می‌شد.

۱۰. عادت به مقاومت

«فاستقم كما امرت ومن تاب معك ولا تطغوا انه بما تعملون بصير» (۱۴)
«چنانچه ماموری، (خود) و کسی که با همراهی تو به خدا رجوع کرد استقامت کنی! و تجاوز نکنید که خدا به هر چه شما می‌کنید بصیر و داناست»

در این خصوص آیات دیگری در توصیه به صبر و بردباری در سوره های دیگر ذکر شده، از جمله در: سوره بقره آیه های ۴۵، ۵۳ و ۱۵۵ و ۱۵۷ و ۱۷۷ و آل عمران ۱۸۶ و ۲۰۰ و سوره ی بلد آیه ۱۸-۲۰ و سوره عصر و نیز سوره محمد آیه ۳۱ سوره انفال ۶۵. هرگاه انسان صبر در برابر مشکلات زندگی و مصائب روزگار و اذیت و سختی مردم و نیز صبر و پشتکار در عبادت و طاعت خداوند و مقاومت در برابر شهوات و انفعال های نفسانی خود و پشتکار در کار و تولید را بیاموزد، انسانی باشخصیت و رشد یافته، متعادل، کمال یافته و تولید کننده و فعال خواهد بود و چنین انسانی از نگرانی به دور است و در برابر اضطراب های روانی مصونیت خواهد داشت» (۱۵)

امام علی علیه السلام در توصیه به فرزندشان، امام حسن می‌فرماید: «وَعَوِّدْ نَفْسَكَ التَّصَبُّرَ عَلَى الْمَكْرُوهِ»

خویشتن را بر استقامت در برابر مشکلات عادت ده! «ونعم الخلق التَّصَبُّرُ فِي الْحَقِّ» شکیبایی در راه حق از اخلاق نیکو به شمار می‌رود «والجی نفسک فی امورک کلها الی الهک» در تمام کارها خویشتن را به خدا بسپار که خود را به پناهگاهی مطمئن و نیرومند سپرده ای. (۱۶)

۱۱. غم ستیزی

«الا ان اولیاء الله لا خوف علیهم و لا هم یحزنون» (۱۷)
«آگاه باشید که دوستان خدا هرگز هیچ ترس و اندوهی در دل آنها نیست!»
اندوه یک حالت انفعالی است که معمولاً در مقابل شادی و سرور قرار می‌گیرد و شخصی که به دلایلی این حالت برایش پیش آید خود را شکست خورده و ناتوان حس می‌کند، زیبایی‌ها و صفای زندگی را حس نمی‌کند او را به سوی یأس و ناامیدی

۱۴. هود/۱۱۲.

۱۵. قرآن و روان‌شناسی، ص ۴۰۶.

۱۶. نهج البلاغه، نامه ۳۱.

۱۷. سوره یونس/۶۲.

و حالت‌های روانی، مانند اضطراب و افسردگی سوق می‌دهد. این اندوه ممکن است دلایل مختلف داشته باشد: از دست دادن امور مادی، شغل، مال، فرزند، موفقیت اجتماعی و... که هر کدام از اینها باشد راه علاجش اندوه نیست و باید چاره و فکر عاقلانه کرد. لذا قرآن می‌فرماید: اندوه و ترس را از خود دور کن زیرا زندگی‌ات را به تیره روزی نزدیک می‌کند در اکثر آیات قرآن اندوه و ترس را در کنار هم آورده است. که شاید دلیل بر این باشد که گاهی اوقات ترس از آینده که از روی بی‌توکلگی به خداوند است باعث اندوه شود. و این حالت برای انسان موحّد مضر خواهد بود. این که خداوند فرموده است دوستان خدا هرگز در دلشان ترس و اندوه نیست، دلیل دیگری بر این مطلب است. ایمان به خدای بی‌همتا و کسی که همه امور به دست اوست، پرهیزکاری و اعمال نیکو و پسندیده، انسان را از اندوه و ترس حفظ می‌کند. چقدر زیباست که قرآن انسان را هم از داشتن اندوه و ترس منع نموده و هم راه درمان آن را بیان کرده است، در سوره بقره می‌فرماید: هر که تقوایش کرده و به کار شایسته شتافت هیچ ترس و اندوهی بر آنها نخواهد بود. (۱۸) در سوره انعام می‌فرماید هر کس ایمان آورد و کار شایسته کرد هرگز بر او بیمی نیست و ابداً اندوهگین نخواهد بود. (۱۹) و نیز در سوره بقره می‌فرماید: آری کسی که از هر جهت تسلیم حکم خدا گردید و نیکوکار شد، مسلم اجرش نزد خدا بزرگ خواهد بود و او را هیچ خوف و اندیشه و هیچ حزن و اندوهی (در دنیا و آخرت) نخواهد بود. (۲۰)

لازم به ذکر است، کسانی که ترس از عقوبات الهی دارند و با اصطلاح غم و اندوه معنوی و اخروی دارند، باز درمانشان همان است که خداوند در آیات بیان کرده است، و به تعدادی از آنها اشاره کردیم. البته اندوه و بعضاً ترس را در سوره‌های: فلق/۵- قصص/۱۳- طه/۴۰- یوسف/۸۶-۸۴- توبه/۹۲ و آل عمران/۱۷۶- لقمان/۲۳- یس/۷۶ و انعام/۳۳ مطرح کرده است که در اکثر آنها خداوند می‌فرماید: چون خدا با شماست نترسید و اندوهگین نباشید و در بعضی از آنها خداوند می‌فرماید چون روز رستاخیز در راه است و عذاب و عقاب برای منافقین و کافران است شما (مومنان) نترسید و محزون نباشید.

به خواست خداوند متعال، در شماره ۱۹ همین مجله به تکمیل این موضوع خواهیم پرداخت.

